

Всеволод Хома

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ І ПРАКТИЧНА ФІЛОСОФІЯ В НОВІЙ КНИЗІ МАРТИ НУСБАУМ.

Nussbaum, M. (2019). *The Cosmopolitan Tradition: A Noble But Flawed Ideal*. Cambridge, MA.: Harvard University Press.

Не так уже й рідко в наш час можна зустріти успадковану від ХХ століття настанову, згідно з якою історія філософії не надто необхідна власне філософії, а філософ може нехтувати історико-філософським аспектом власних досліджень. Особливо нагальним це питання стає для політичної і моральної філософії. Через позитивістський, мовний, феноменологічний та інші повороти у філософській думці ХХ століття, ці дисципліни тривалий час залишалися маргінальними. Мали місце як спроби зводити мету цих дисциплін до історико-філософської (витлумаченої як просте розташування аргументів у історичній послідовності), так і болісні реакції на таке зведення, що межували з образою. Наприклад, Лео Штраус писав, що політична філософія почасти хибно ототожнюється з політичною думкою та її історією [Strauss 1959: 12-13].

Але не менш важливими для політичної філософії є постаті Квентіна Скінера або Річарда Така, яких можна вважати не просто істориками політичної думки, а й істориками філософії. Тож було би вельми цікаво з'ясувати, якою є реальна ситуація, тобто чи зашкоджують чимось політичному філософові активні студії з історії філософії? Інакше кажучи, чи можливий союз між історією філософії та практичною філософією, а також іншими філософськими дисциплінами?

Є вагомі підстави вважати, що такий союз є навіть бажаним, оскільки значно збагачує нашу власну позицію, утримуючи нас від спрощено-схематичного сприйняття аргументації філософів минулого. Прикладом вдалого балансу в цій царині видаються праці та стиль сучасної американської філософині Марти Нусбаум. Багато кому вона відома передовсім своїми дослідженнями з політичної філософії, моральної психології, фемінізму, а також з людських емоцій в контексті політики. Нусбаум є одним з найбільших сучасних авторитетів у царині практичної філософії. Наприклад, її власна концепція – підхід спроможностей (Capability Approach) – постала філософським обґрунтуванням індексу людського розвитку (Human Development Index), інтегрального соціально-економічного показника, який Нусбаум розробляла спільно з відомим економістом і філософом Амартією Сеном.

© В. Хома, 2021

Усупереч тезі про те, що практичний філософ може дозволити собі певний дилетантизм в історико-філософському вимірі досліджуваної ним теми, передостання праця Нусбаум «Космополітична традиція: шляхетний, але дефектний ідеал» (2019) засвідчує значущість історико-філософського знання і для практичної, і для теоретичної філософії. Адже Нусбаум є добрим фахівцем з історії філософії, зокрема з філософії античності, володіє грекою і латиною. У 1985 році вона переклала англійською трактат Аристотеля «Про душу», додавши до перекладу чималий коментар і свої есеї. Ще одним чудовим прикладом історико-філософської компетентності є її праця «Крихкість блага» (2001). У праці «Космополітична традиція: шляхетний, але дефектний ідеал» (2019), про яку йтиметься далі, лівова частка обсягу присвячена Діогену, кінікам, Цицерону, Маркові Аврелієві, Гуго Гроційєві, Адамові Смітові¹.

Праця складається зі семи розділів. Із них перші п'ять присвячені безпосередньо історико-філософським міркуванням Нусбаум, тоді як останні два пропонують практично-філософський вимір історико-філософської спадщини космополітизму². Перші п'ять розділів писалися Нусбаум у різні роки як окремі статті, що згодом були відредаговані та поєднані в нинішню збірку. Останні два постали як важливі узагальнення попередніх історико-філософських розділів, а також – тих пропозицій і запитань, без яких сьогодняшня політична філософія й міжнародна політика не зможуть адекватно відповісти на глобальні виклики. Навіть за структурою розділів ми бачимо, що певні практичні поради та можливі візії майбутнього формуються Нусбаум тільки після окреслення всієї традиції космополітизму в історико-філософський спосіб, починаючи від Діогена й кініків.

Мета праці «Космополітична традиція» є подвійною: (1) віднайти властиві сьогодняшньому космополітизму суперечності через аналіз ідеї космополітизму та її розвитку протягом історії; (2) запропонувати аргументи для підсилення космополітизму як світоглядної позиції. Прикметним є те, що Нусбаум вдається не просто до штучної історичної чи аісторичної реконструкції, а підходить до аналізу як історик філософії, зважаючи на найменші дрібниці та віднаходячи в текстах, що їх розділяють півтори тисячі років історичної дистанції, повноцінний живий діалог авторів.

Наприклад, дослідивши з історико-філософських позицій Цицеронове поняття роздвоєння зобов'язань (bifurcation of duties) з праці «Про обов'язки» (De Officiis), Нусбаум змогла показати вразливі місця сучасного космополітизму, який почасти продовжує відтворювати ключові аргументи космополітизму античного. Вона пише, що ідеї Цицерона ми віднаходимо в текстах як схоластичних філософів (Аквінат, Суарес інші), так і в Гроція (розрізнення справедливої і несправедливої війни), а також у Вольфа, Пуфендорфа й у Кантовому «Трактаті про вічний мир»

¹ Показовий факт: Нусбаум хоч і використовує в цій праці визнані академічною спільнотою переклади з латини, але в примітках пропонує власні уточнення до них. Наприклад: «я стандартно замінюю термін “людина”, як переклад латинського homo, на “людська істота”. В інших випадках я роблю переклади, які узгоджуються з моїми власними перекладами Цицерона в інших розділах (отож, “товариство” замість “суспільство” тощо)» [Nussbaum 2019: 264].

² Розділ 1. Громадяни світу. Розділ 2. Обов'язки, що пов'язані зі справедливістю, обов'язки, що пов'язані з матеріальною допомогою: Цицеронів проблематичний спадок. Розділ 3. Цінність людської гідності: дві суперечності в стоїчному космополітизмі. Розділ 4. Гроцій: об'єднання держав та індивідів згідно з моральним законом. Розділ 5. «Скалічені та деформовані»: Адам Сміт про матеріальне підґрунтя людських спроможностей. Розділ 6. Традиція та світ сьогодення: п'ять проблем. Розділ 7. Від космополітизму до підходу спроможностей.

[Nussbaum 2019: 19]³. «Важливо зрозуміти, наскільки засадничим був Цицеронів твір для освіти як філософів, так і державних діячів протягом багатьох століть. І для Гроція, і для Пуфендорфа, які надзвичайно часто цитують Цицерона, він був очевидно відправною точкою, оскільки можна було очікувати, що Цицеронові аргументи будуть відомі аудиторії, для якої вони писали. Те саме стосується й Канта в його працях про політику: він у різний спосіб показує свою ознайомленість із Цицероном. Адам Сміт, який дбайливо робить примітки щодо грецьких і римських філософських текстів, які цитує, просто припускає, що його аудиторія знайома з *De Officiis*, відчуваючи, що йому навіть не потрібно розповідати про цей твір, коли він дослівно цитує величезні фрагменти» (р. 21-22).

Однією з базових ідей космополітизму, яка сьогодні насправду є домінуючою й поза космополітизмом, це розуміння людської гідності як універсальної та притаманної всім людям властивості, яку людина здобуває, просто народившись. У практичному вимірі ця ідея накладає на нас певні нормативні зобов'язання стосовно допомоги іншим людям і ставлення до них, як таких, що мають гідність. У галузі ж міжнародних відносин вона постає у вигляді феномену міжнародної допомоги. Але якою саме має бути ця допомога? Чи достатньо, щоб вона залишалася на рівні забезпечення міжнародною спільнотою миру в гарячих точках планети чи все ж країни, які опинилися в скрутному становищі, мають отримати достатню матеріальну та гуманітарну підтримку від інших країн просто через те, що громадяни перших мають таку саму гідність, як і будь-які інші люди, і потребують ресурсів для того, щоб вести справді людське життя. Нусбаум віднаходить натяки на другу позицію в працях Гуго Гроція. «Суперечливе чи ні, але роздвоєння зобов'язань між зобов'язаннями справедливості та зобов'язаннями матеріальної допомоги справило безсумнівний вплив на курс міжнародної політики та на розвиток руху за права людини» (р. 7). А оскільки сучасний космополітизм продовжує відтворювати суперечливі моменти, відомі ще з Античності, Нусбаум, здійснивши дослідження, виводить декілька центральних для космополітизму проблем⁴: 1) космополітизм давніх греків і римлян формувався у світі, в якому, імовірно, було значно менше нерівності, ніж у нашому світі, а люди того часу не володіли тим обсягом інформації, який ми маємо сьогодні, 2) виконання зобов'язань справедливості не завжди передбачає матеріальні витрати, 3) традиція космополітизму стверджує, що матеріальні цінності зовсім не впливають на нашу здатність обирати та на інші аспекти нашої гідності. Якщо людська гідність має імунітет до життєвих негараздів, то їй тоді не зашкодять і рабство, голод чи несправедлива війна. Але ж люди, які не мають доступу до ресурсів, пов'язаних зі здоров'ям, освітою тощо, не є рівними в розвитку власної здатності до вибору та людської гідності. Схожі міркування Нусбаум знаходить і в «Багатстві націй» Адама Сміта. Але, як виявляється, суперечність роздвоєння зобов'язань зберігається й у нього. Там, де він критикує колоніалізм і торгівельні компанії за експансію та експлуатацію місцевого населення, яке, так само, як й інші люди, має гідність від народження, він уникає теми матеріальних зобов'язань перед цим місцевим населенням. А пізніше й узагалі заперечує необхідність таких зобов'язань.

³ Надалі посилання на це видання наводитимуться у спрощеній формі: номер сторінки після скорочення р. (= page), у круглих дужках.

⁴ Див. детальніше (р. 6-7).

Таким чином ми бачимо, що історико-філософський підхід Нусбаум дозволяє їй дуже якісно виявляти слабкі місця в сучасній інтерпретації космополітизму та показати, як його можна вдосконалити. Серед її порад є, зокрема, наголошення на необхідності створення адекватного балансу між суверенітетом демократичних національних держав, і міжнародними політичними об'єднаннями та громадськими організаціями, які нікому не підзвітні, проте можуть матеріально допомагати країнам, що опинилися в скрутному становищі.

Книга отримала переважно позитивні рецензії, зразком яких може слугувати текст Алекса Беламі з університету Квінсленда [Bellamy 2019]. Історико-філософську компетентність та застосування Нусбаум методології історії філософії було відзначено і в інших рецензіях. «Нусбаум ангажує читача своїм звичайним обережним науковим аналізом важливих історичних текстів, що виявилися б корисними і для тих, хто цікавиться історією філософії, і для тих, хто шукає тонкого розуміння космополітизму» [Von Eschenbach 2019: 663].

Дане видання буде цікаве не лише історикам філософії, але й політичним і моральним філософам, а також дослідникам історії політичної думки та політичної теорії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

- Bellamy, A. J. (2019). The cosmopolitan tradition: a noble but flawed ideal. *International Affairs*, 95(6), 1443-1444. <https://doi.org/10.1093/ia/iiz206>
- Nussbaum, M. (2019). *The Cosmopolitan Tradition: A Noble But Flawed Ideal*. Cambridge, MA.: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674242975>
- Strauss, L. (1959). *What is Political Philosophy? And Other Studies*. Chicago: The University Of Chicago Press.
- Von Eschenbach, W. J. (2019). The Cosmopolitan Tradition: A Noble but Flawed Ideal. *The Philosophical Quarterly*, 70(280), 660-663. Н <https://doi.org/10.1093/pq/pqz069>

Одержано / Received 18.12.2020

Vsevolod Khoma

The History of Philosophy and the Practical Philosophy in Martha Nussbaum's New Book. Nussbaum, M. (2019). *The Cosmopolitan Tradition: A Noble But Flawed Ideal*. Cambridge, MA.: Harvard University Press.

Review of Nussbaum, M. (2019). *The Cosmopolitan Tradition: A Noble But Flawed Ideal*. Cambridge, MA.: Harvard University Press.

Всеволод Хома

**Історія філософії і практична філософія в новій книзі Марти Нусбаум.
Nussbaum, M. (2019). *The Cosmopolitan Tradition: A Noble But Flawed Ideal*.
Cambridge, MA.: Harvard University Press.**

Огляд книги Nussbaum, M. (2019). *The Cosmopolitan Tradition: A Noble But Flawed Ideal*.
Cambridge, MA.: Harvard University Press.

Vsevolod Khoma, master student at the Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Всеволод Хома, магістрант філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

e-mail: mailhap25@gmail.com
